

DALLAMI MEGHATÁROZOTTSÁGOK A MAGYAR MONDATBAN (A TOPIK DALLAMA)

Varga László

Bevezetés

Meggyőződésem, hogy a *megtervezett* magyar mondatban jobbról balra ható hanglejtésbeli összefüggések állnak fenn, vagyis a mondat utolsó résztömbjének dallama (hanglejtéskontúrja) korlátozza az azt megelőző résztömbök választható dallamát. Dolgozatomban ezt az álláspontomat szeretném részletesen körüljárni, és empirikus érvekkel alátámasztani.

Emlékeztetőül felidézem: a *résztömbök* (pontosabban *tonoszintaktikai résztömbök*) olyan főhangsúlyos kifejezések, amelyek a mondat szintaktikai összetevőiből szerveződnek, de mivel a nem-főhangsúlyos összetevőket magukba vonják, nem mindig azonos kiterjedésűek a szintaktikai összetevőkkel. Szintaktikai besorolásuk alapján a résztömbök többsége váltótömb, kisebb része ikertömb, némelyikük pedig váltótömb is, ikertömb is lehet (vö. Varga 1993, 93-109; 1994, 525-543; 2002, 97-121). Dolgozatom a váltótömbök egy speciális fajtájával, a topikkal foglalkozik részletesebben. É. Kiss (1992; 1998) szerint a topik (T) pozíció a magyar mondat azon strukturális pozíciója, amely megelőzi a predikátumot (kommentet), és nulla, egy, vagy több topik-szerepű összetevő (T-összetevő) tölti ki. A T-összetevő mellékmondat is lehet.

A topik prozódiaját különféle szempontok alapján vizsgálták és számos megállapítást tettek például a topik utáni szünet lehetőségéről, a topik és a komment hangsúlyviszonyairól (vö. pl. Elekfi 1968; É. Kiss 1987-88; Varga 1987-88; Fónagy 1998), de kevesebb szó esett a topik lehetséges dallamairól, még kevesebb e dallamok meghatározottságáról. A jelen dolgozat erre az utóbbi kérdéskörre összpontosít.

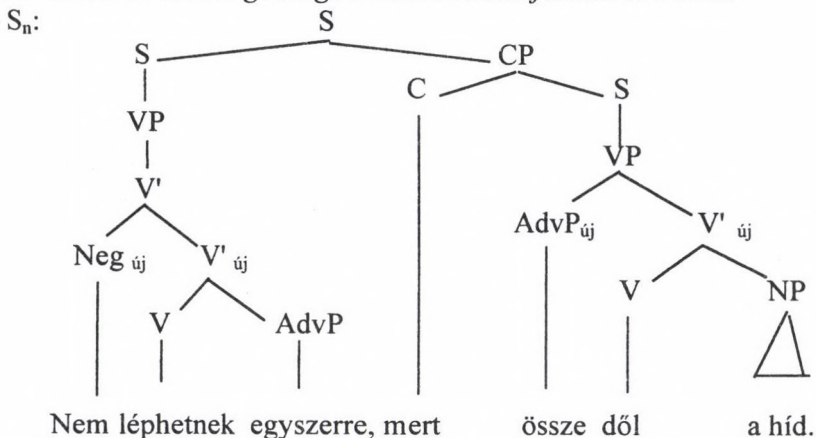
Mivel itt és most váltótömböket kívánok vizsgálni, ezért csak olyan mondatokat veszek tekintetbe, amelyekben ikertömb nincs. Hasonló

okokból eltekintek az olyan mondatoktól is, amelyekben szeretlen tömb (például vokatívusz, idéző mondat, stb.) szerepel (ezekről bővebben vö. Varga 1993, 90-92; 1994, 522-524; 2002, 93-97). A tárgyalt példák tehát minden esetben csak váltótömbökből állnak.

A szintaxistól a prozódiai formáig

Feltételezem, hogy amikor egy mondatot kimondunk, a fókuszstruktúrával gazdagított *szintaktikai felszíni szerkezet* (S_n) szolgál bemenetül a prozódiai megformáláshoz, vö. (1). A fókuszstruktúrával való gazdagítottság annyit jelent, hogy a felszíni szerkezetben az információszempontból új, ismert, illetve szembeállított elemek valahogyan meg vannak jelölve (vö. Selkirk 1984, 206).

(1) Fókuszstruktúrával gazdagított szintaktikai felszíni szerkezet

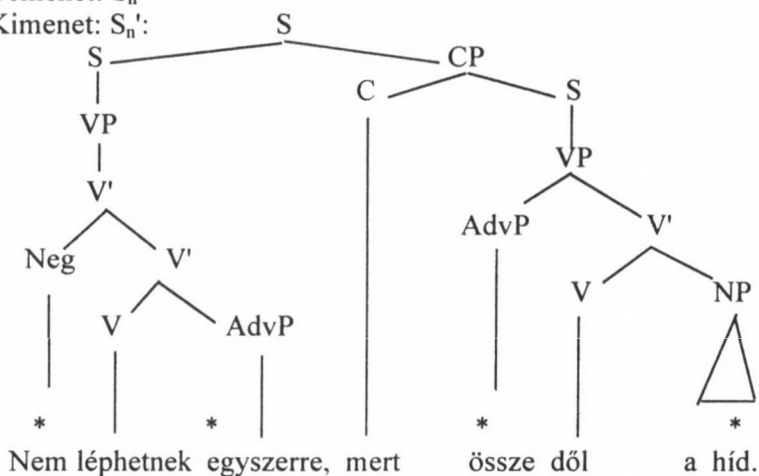
A prozódiai megformálás két szakaszból áll. Az első a *hangsúlyrögzítés szakasza*. Ebbe érkezik a fókuszstruktúrával ellátott szintaktikai felszíni szerkezet, és itt történik meg e szerkezet hangsúlyainak véglegesítése. A hangsúlyrögzítés szakaszában bizonyos szó eleji szótagok megtartják a fonológia lexikális rétegéből magukkal hozott potenciális főhangsúlyukat, vagyis akcentusjelüket (*). Az akcentusjel egyfelől azt jelzi, hogy az őt hordozó szótág hangsúlyos, másfelől azt, hogy majd a dallami tagolás szakaszában ez a szótág egy bizonyos

dallam (hanglejtéskontúr) kiindulópontja lesz. A hangsúlyrögzítés szakaszában persze az is előfordul, hogy bizonyos szókezdő szótagok elveszítik a fonológia lexikális rétegéből magukkal hozott főhangsúlyukat, vagyis deakcentuálódnak, mellékhangsúlyossá redukálódnak. A hangsúlyredukció fordítottja is megtörténhet: előfordulhat, hogy egy funkcionális szó, amely hangsúlytalanul érkezik a fonológia lexikális rétegéből, a hangsúlyrögzítés szakaszában főhangsúlyossá válik, mert a mondat fókuszpozíciójában foglal helyet vagy szembeállított. A hangsúlyrögzítés eredményeként ún. *hangsúlyozott szintaktikai felszíni szerkezet* (S_n') jön létre, vö. (2b).

(2) *Hangsúlyrögzítés szakasza:*

a. Bemenet: S_n

b. Kimenet: S_n' :

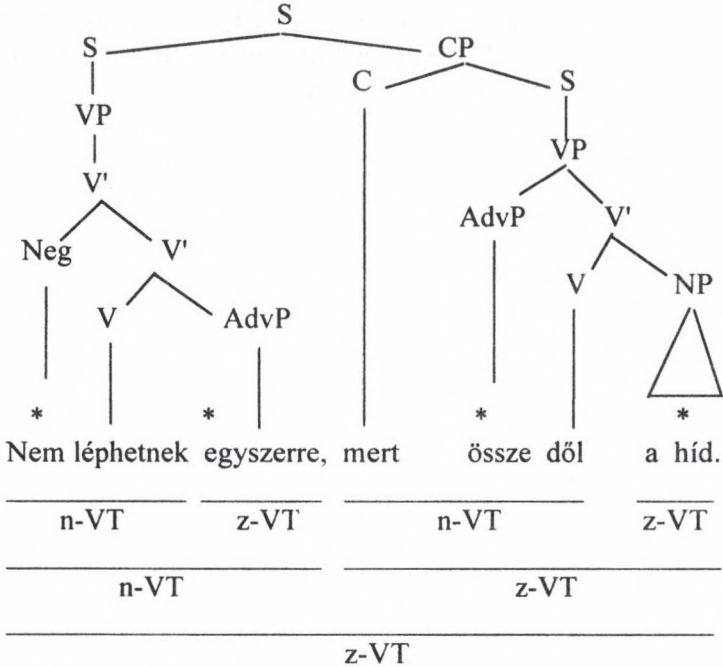

Ez a hangsúlyozott (akcentuált) szintaktikai felszíni szerkezet lép be a prozódiai megformálás második szakaszába, a *dallami tagolás szakaszába*. Itt először a résztömbök kijelölése történik. Például a (2b) alatt bemutatott szerkezet kívülről nézve egyetlen váltótömb, ám befelé két váltótömbre bomlik, majd ezek két-két kisebb váltótömbre bomlanak tovább, vö. (3b).

(3) *Dallami tagolás szakasza:*

a. Bemenet: S_{n'}

b. Rész tömbök azonosítása:

(ahol n-VT = nyitott váltótömb, z-VT = záró váltótömb)

(Ha egy szintaktikai összetevő főhangsúly nélkül érkezik a dallami tagolás szakaszába, akkor nem minősül külön váltótömbnek. Ezért a (3b) példában az akcentus nélküli *léphetnek* ige a tagadószóval kezdődő váltótömb részévé válik, míg az akcentus nélküli *dől* ige az *össze* szóval alkot váltótömböt; az akcentus nélküli *mert* és *a* szavak pedig az *összedől*, illetve a *híd* váltótömbjébe integrálódnak.)

A váltótömbök (VT-k) olyan akcentuált rész tömbök, amelyek között a beszélő komplementáris viszonyt hoz létre, vagyis azt jelzi, hogy az összetartozó (egy mátrixtömbbe tartozó) VT-k közül a nem utolsó helyen állók kiegészítést, folytatást kapnak (nyitott VT-k), és csak az utolsó helyen álló VT (a záró VT) teszi az összetartozó VT-k

sorozatát teljessé, befejezetté. Minden tömb (mondat vagy váltótömb), amely váltótömbökre bomlik, az őt alkotó váltótömbök mátrixtömbje. A mátrixtömb jobbszélső dallama a mátrixtömb uralkodó dallama, és az őt tartalmazó váltótömb pedig a záró váltótömb. Ezt előzik meg a testvérei: nulla, egy, vagy több nyitott váltótömb a mátrixtömbön belül.

A dallami tagolás során a következő lépés a mondat, mint mátrixtömb uralkodó dallamának a meghatározása, vagyis egy dallam hozzárendelése a mondat jobbszélső főhangsúlyos szótagjához, vö. (3c). Ezt a jobbszélső dallamot a mondat kommunikatív típusa (közvetlen illokúciója) és speciális attitűdje dönti el, és ilyen értelemben a beszélő szabad döntését tükrözi. Tulajdonképpen **ez az egyetlen dallam, amelyet a mondatban a beszélő szabadon választ.** A további dallamkijelölések már nem szabadok, mert a jobbszélső dallam korlátozza a testvére(i) dallamát. Minden váltótömb-sorozatban a jobbszélső váltótömb jobbszélső dallamától függ, hogy az egyes testvérváltótömbök jobbszélső főhangsúlyos szótagja milyen dallamot kap. Ezért ezek a dallamok függő dallamok. A függő dallamok kiosztását a *melódiaszabályok* vezérlik: ezek a szabályok határozzák meg, hogy milyen dallamok adhatók vagy adandók a testvértömbök főhangsúlyos szótagjainak. A melódiaszabályok kisebb része kötelező, nagyobb része választható. Amikor egy választható melódiaszabály működése elmarad, nem kerül függő dallam kiosztásra, és ilyenkor a főhangsúlyos (akcentusjellel ellátott) szótag egyelőre dallam nélkül marad. A függő dallamok kiosztásának folyamata a legfelső szinten kezdődik és minden egyes alacsonyabb szinten megismétlődik, amíg el nem érjük a legalacsonyabb váltótömböket, vö. (3d).

Miután a dallamokat kiosztottuk, az addig esetleg dallam nélkül maradt, akcentusjellel ellátott szótagok automatikusan féleső dallamot fognak kapni, mert a féleső dallam a főhangsúlyos default dallama, vö. (3e). (A féleső dallam olyan eső dallam, amelynek a vége nem ér le a beszélő hangterjedelmének alsó határára.)

A dallamok után a szünetek kiosztása következik, de ez a jelen vizsgálódás szempontjából érdektelen. A szünet jele a □, vö. (3f). A dallami tagolás végeredményeként a *hangsúlyozott-intonált szintaktikai felszíni szerkezet* (S_n) jön létre, amely azonos a mondat szintű mö-

göttes fonológiai reprezentációval (P_1 -gyel), azaz $S_n'' = P_1$ (vö. Selkirk 1984, 34). A dallami tagolás most ismertetett lépéseit a (3c-g) foglalja össze. Helyszúke miatt itt már a szintaktikai szerkezetet mutató ágrajzot és a VT-struktúrát nem mellékelem újra. Ezek természetesen továbbra is jelen vannak minden lépésben, és csak a kimenetben törölődnek.

(3) *Dallami tagolás szakasza (folytatás):*

c. A mondat uralkodó dallamának meghatározása:

* * *

| Nem léphetnek egyszerre, mert összedől a `híd. |

d. A legmagasabb szintű nyitott VT jobbszélső dallamának meghatározása:

* *

| Nem léphetnek egyszerre, | mert összedől a `híd. |

e. Az alacsonyabb szintű nyitott VT-k jobbszélső dallamainak meghatározása:

| 'Nem léphetnek egyszerre, | mert 'összedől a `híd. |

f. Szünetkiosztás:

| 'Nem léphetnek egyszerre, | □ mert 'összedől a `híd. | □

g. Kimenet: $S_n'' = P_1$:

| 'Nem léphetnek egyszerre, | □ mert 'összedől a `híd. | □

Valahányszor a kiosztott dallam más mint féleső, a dallam intonációs egységghatárban (|) fog végződni. A nem-féleső dallamok ugyanis úgy vannak meghatározva, hogy azok minden esetben egy-egy into-

nációs egység végső, terminális dallamai. Ezzel szemben a féleső dal- lam csak akkor minősül egy intonációs egység végső dallamának, ha szünetben végződik. Ha nem végződik szünetben, az intonációs egy- ség skálájába tartozik (vö. Varga 2001, 308; 2002, 54-61).

A topik mint váltótömb, és a feltételezett melódiaszabályok

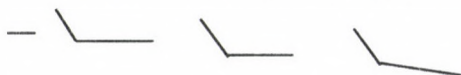
Most térjünk rá szűkebb témánkra, a topik dallami meghatározott- ságára, illetve arra a kérdésre, hogy a melódiaszabályok hogyan állít- ják elő a topikok dallamát. A példákban a T-összetevőt dőlt betűs sze- dés jelzi.

Mivel a T-összetevők váltótömbök, a váltótömbökre vonatkozó ál- talános és speciális melódiaszabályok érvényesek rájuk. Ezek ismerte- téséhez a következőket kell tudnunk. Ha a topik olyan komment test- vércsomópontja, amelynek uralkodó dallama elől eső (azaz eső, féleső vagy eső-emelkedő) dallam, és ez a komment nem pusztán egy tag- mondat, hanem a mondat egész végén van, tehát abszolút mondatvégi helyzetű, akkor azt mondjuk, hogy **a komment uralkodó dallama α - típusú**. Ilyenkor bármilyen, *több főhangsúlyt tartalmazó* nyitott váltó- tömb, tehát a többakcentusú T-összetevő is, opcionálisan lebegő dalla- mot (azaz emelkedő, magas szinttartó, illetve ereszkedő dallamot) kaphat, ahogyan az (4a) példa mutatja. Az (4b) a szabályalkalmazás elmaradását szemlélteti, így a *szer-* szótagon az automatikus féleső dallam is megjelenhet. Példáinkban az α -típusú dallamot az eső, a le- begő dallamot pedig az emelkedő képviseli.

(4)a. | A 'kirándulás 'szervezője | ` megszökött. |

b. | A 'kirándulás 'szervezője | ` megszökött. |

Ha a topikban *egyetlen főhangsúlyos szótag* van, akkor α -típusú uralkodó dallam előtt két esetben kaphat lebegő dallamot: egyrészt ak-

kor, ha mellékmondat, vö. (5a); másrészt akkor, ha ismert, vagy valamivel szembeállított bővítmény, vö. (6a). Mivel a szabályok opcionálisak, elmaradásuk esetén a topik az automatikus féleső dallamot fogja kapni. Ezt a lehetőséget mutatják az (5b) és (6b) alatti változatok.

(5)a. | *Amikor* 'megjöttem, | `jó volt a lift. |

b. | *Amikor* 'megjöttem, | `jó volt a lift. |

(6)a. (János bácsi szereti,) | 'Angéla | `utálja. |

b. (János bácsi szereti,) | 'Angéla | `utálja. |

Úgy tűnik, hogy más lényeges melódiaszabály, amely a topik szempontjából releváns lenne, nincsen. Ezért a topik *minden egyéb esetben* az automatikus féleső dallamot kapja, hiszen nem működött rajta melódiaszabály. Ezek az esetek többfélék. Egyrészt közéjük tartoznak az *olyan T-összetevők, amelyek egy főhangsúlyt tartalmaznak és új, nem-szembeállított információt hordoznak, α-típusú uralkodó dallam előtt*, például (7).

(7) | *Egy* 'ismerősöm | `kivándorolt. |

Másrészt idetartozik *minden olyan T-összetevő, amely nem α-típusú uralkodó dallamú komment előtt áll*. Ilyen a topik, ha a komment uralkodó dallama *lebegő* (azaz emelkedő, magas szinttartó vagy ereszkedő), mint ahogy a (8) mutatja. Másodszor ilyen a topik akkor,

amikor a komment uralkodó dallama *lebegő-eső* (azaz emelkedő-eső, magas szinttartó-eső, ereszkedő-eső), mint ahogy a (9) alatt látjuk. Harmadrészt ilyen a topik akkor is, amikor a komment uralkodó dallama *elő eső* (tehát eső, féleső vagy eső-emelkedő) ugyan, de ez az elő eső dallam nem a mondategész végén, hanem belsejében áll, mint ahogy a (10) alatt látható. Minden ilyen esetben a topik az automatikus féleső dallamot kapja. A féleső dallam végső megjelenése azonban már nem külön szabály, hanem automatikus konvenció eredménye.

(8) | És ha a 'Balaton ' kiszárad?|

(9) | A 'Balatonon ^ megnőtt a forgalom?|

(10) | Ha a 'Balaton ' kiszárad is, én `szeretni fogom.|

Empirikus alátámasztás

A topikok dallamára felállított szabályaink jól megfelelnek a valóságban talált topikdallamoknak. Az empirikus vizsgálathoz kétféle módszert alkalmaztam. Először megvizsgáltam a T-összetevők dallamát egy kb. 50 perces összefüggő narratíváról készült hangfelvételen. A hangfelvétel Dickens „Karácsonyi ének prózában” c. művét tartalmazza, Benedek Marcell fordításában, Töröcsik Mari tolmácsolásában. Ebben az anyagban összesen 237 T-összetevő szerepel. Ezeknek közel 87%-a olyan kommenthez tartozik, amelynek uralkodó dallama α -típusú eső. A többi T-összetevőnek kb. 10%-a emelkedő dallamú kommenthez tartozik, 3%-a pedig olyan féleső dallamú kommenthez, amely féleső dallam a mondategésznek nem utolsó dallama. Az alábbi táblázatokban a beszürkített sorok mutatják azoknak az eseteknek az adatait, amelyeknek százalékos részesedése az összes (tehát

237) topik viszonylatában az 5%-ot nem érte el. Ezeket az alacsony értékeket nyugodtan ignorálhatjuk.

1. táblázat: Topikok α -típusú, eső dallamú komment előtt

Topik dallama	Előfordulás száma	Százalékarány összes topikhoz képest (%)	Százalékarány az itt vizsgált topikokhoz képest
Féleső	97	40,93	47,1
Lebegő	104	43,88	50,4
Eső	4	1,69	1,9
Eső-emelkedő	1	0,42	0,5
Összesen	206	86,92	99,9

Az 1. táblázat olyan T-összetevők adatait tartalmazza, amelyek a mondategész végén eső dallamot hordozó komment testvérei. Ilyen volt 206 topik, vagyis az összes topik 86,92%-a. Az itt vizsgált topikoknak 47,1%-a a defaultnak minősülő féleső dallamot kapta, ugyanakkor 50,4%-uk lebegő dallamú lett. (Ezek százalékaránya az összes topikhoz képest 18,99% emelkedő, 13,08% magas szinttartó, 11,81% ereszkedő.) Az ide tartozó topikok között akadt még eső és eső-emelkedő is, de ezek nem fordultak elő értékelhető mennyiségben. Az eredmények összhangban állnak azzal, amit vártunk.

2. táblázat: Topikok információértéke α -típusú, eső dallamú komment előtt

Topik dallama	Új információ	Ismert információ	Szembeállított információ
Féleső	51 = 52,5 %	38 = 39,1 %	8 = 8,2 %
Lebegő	38 = 36,5 %	56 = 53,8 %	10 = 9,6 %

Az α -típusú, eső dallamú komment előtti T-összetevőket abból a szempontból is megvizsgáltam, hogy az összefüggő narratív szövegen belül új, ismert, vagy szembeállított információt hordoznak-e. A 2. táblázat ezek dallami kifejeződését mutatja. A táblázatból látható, hogy a féleső és a lebegő dallamok minden funkcióban előfordulnak,

de a félesők többsége új, a lebegők többsége pedig ismert információt hordozó T-összetevő dallama.

A következő, 3. táblázat olyan T-összetevők adatait tartalmazza, amelyek emelkedő dallamú komment testvérei. Ezek száma 24, az összes topik 10,12%-a. Közülük csak a féleső dallamú topik fordult elő értékelhető mennyiségben, ezek százalékaránya az összes topik viszonylatában 6,33 %, az itt vizsgált topikokhoz viszonyítva 62,5%. Mivel az emelkedő dallamú komment előtti topikok dallamára nézve nem létezik melódiaszabály, érthető, hogy az esetek túlnyomó többségében az ilyen topikok a féleső (default) dallamot kapták, vagyis azt, amit vártunk.

3. táblázat: Topikok nem- α -típusú (emelkedő dallamú) komment előtt

Topik dallama	Előfordulás száma	Százalékarány összes topikhoz képest	Százalékarány az itt vizsgált topikokhoz képest
Féleső	15	6,33%	62,5%
Lebegő	7	2,95%	29,1%
Eső	1	0,42%	4,2%
Emelkedő-eső	1	0,42%	4,2%
Összesen	24	10,12%	100%

Viszont problémának tűnhet az, hogy néhány esetben más dallamot, például emelkedő dallamot is kapott az ilyen topik. Ez valószínűleg a művészi megformálással magyarázható: mintha ez a konfiguráció, éppen mivel előre megtervezett mondatban valószínűtlen, a mesélés spontaneitását, a mesélő izgalmát volna hivatott kifejezni. Ezért kaphat emelkedő dallamot a topik (*a jelenés*) a következő példában:

(11) *A 'jelenés* |□ 'láncát csörgetve, 'hátrálva ' távozott, |□ 'minden lépésére 'nyílt egy 'kicsikét az 'ablak, | ...

Végezetül a 4. táblázat olyan T-összetevők adatait mutatja, amelyek féleső dallamú komment előtt állnak, de ez a komment nem a mondatvéghez végén helyezkedik el, mert utána új tagmondat követke-

zik. A korpuszban ezek száma elenyésző, mindössze 7, vagyis az összes topik 2,94%-a. Egyik dallammal sem fordulnak elő értékelhető mennyiségben.

4. táblázat: Topikok nem- α -típusú (féleső dallamú) komment előtt

Topik dallama	Előfordulás száma	Százalékarány összes topikhoz képest	Százalékarány az itt vizsgált topikokhoz képest
Féleső	3	1,26 %	42,8 %
Lebegő	4	1,68 %	57,1 %
Összesen	7	2,94 %	99,9 %

Láthattuk, hogy az összefüggő hangfelvétellel az adatok esetlegesége miatt nem mindig nyertünk használható eredményeket. Ezért egy szisztematikusabb adatnyerő eljárást dolgoztam ki. Egy tíz mondatból álló sorozatot szerkesztettem, amelyet a (12) alatt mutatok be.

- (12)a. (Képzeld!) *Izabella* itt marad.
 b. Angelika elmegy, *Izabella* nem.
 c. (Te mondd!) *Izabella* itt marad?
 d. Ha *Izabella* itt marad, végünk van.
 e. *Izabella* itt marad, Angelika nem.
 f. (Képzeld!) *Izabella barátai* itt maradnak.
 g. Angélák elmennek, *Izabella barátai* nem.
 h. (Te mondd!) *Izabella barátai* itt maradnak?
 i. Ha *Izabella barátai* itt maradnak, végünk van.
 j. *Izabella barátai* itt maradnak, Angélák nem.

Az első öt mondatban a vizsgált topik az *Izabella* szó. A (12a)-ban és (12b)-ben ez a topik α -típusú, eső dallamú komment előtt áll; a (12a)-ban új információt hordoz, a (12b)-ben szembeállított. A (12c)-ben emelkedő-eső dallamú komment előtt áll, a (12d)-ben és (12e)-ben viszont lebegő dallamú komment előtt. A második öt mondatban a vizsgált topik az *Izabella barátai* frázis, melyet ugyanolyan kontextusokban helyeztem el, mint az első öt mondatban az *Izabella* szót.

Azért voltam kíváncsi ennek a hosszabb topiknak a realizációira, mert feltételeztem, hogy ezt a felolvasók két főhangsúllyal mondják majd ki, és érdekelt, hogy ez befolyásolja-e a választható dallamokat. A (12d) és a (12i) alárendelt mellékmondatai (*Ha Izabella itt marad*, illetve *Ha Izabella barátai itt maradnak*) egészükben is topikok, és ezért ezeket külön is vizsgálni kell.

A mondatokat 10 (fiatal és középkorú) magyar anyanyelvű beszélővel olvastattam fel. Az eredményeket az (5)-(7) táblázatok mutatják. Az emelkedő, ereszkedő és magas szinttartó dallamokat, mint eddig is, „lebegő” dallamokként összevontam. A megcsillagozott szótagok főhangsúlyosak.

5. táblázat: Topikok α -típusú, eső dallamú komment előtt

* <i>Izabella</i> (új): (12a)	10	8 féleső = 80 % 2 lebegő = 20 %	20	14 féleső = 70 % 6 lebegő = 30 %
* <i>Izabella</i> (szembeáll.): (12b)	10	6 féleső = 60 % 4 lebegő = 40 %		
* * <i>Izabella barátai</i> (új): (12f)	10	4 féleső+féleső = 40 % 6 féleső+lebegő = 60 %	16	12 féleső + lebegő = 75 % 4 féleső + féleső = 25 %
* * <i>Izabella barátai</i> (szembeáll.): (12g)	6	6 féleső+lebegő = 100 %		
* * <i>Ha Izabella itt marad</i> (új/ism.) (12d)	10	10 féleső+lebe- gő = 100%	20	20 (féleső+) féleső + lebegő = 100%
* * * <i>Ha Izabella barátai</i> <i>itt maradnak</i> (új/ism.) (12i)	10	10 féleső + féleső+lebegő = 100%		

Az 5. táblázat 4. sorában az előfordulások száma azért 6, mert a 10 felolvasó közül négyen az *Izabella barátai* szintagmát egyetlen fő-

hangsúllyal ejtették ki, mintha a *barátai* szó ismert információ lett volna.

A 6. táblázat 2. sorában az előfordulások száma azért 9, mert a 10 felolvasó közül egy az *Izabella barátai* szintagmát egy főhangsúllyal ejtette ki.

6. táblázat: Topikok lebegő-eső dallamú komment előtt

* <i>Izabella</i> (új) (12c)	10	3 féleső = 30 % 7 lebegő-eső = 70 %
* * <i>Izabella barátai</i> (új): (12h)	9	5 féleső+féleső = 55,5 % 4 lebegő-eső + le- begő-eső = 44,4 %

A 7. táblázat 4. sorában az előfordulások száma azért 9, mert a 10 felolvasó közül egy az *Izabella barátai* szintagma után itt nem lebegő, hanem eső-emelkedő dallamú kommentet használt.

7. táblázat: Topikok lebegő dallamú komment előtt

* <i>Izabella</i> (új/ismert): (12d)	10	10 féleső = 100 %	20	20 féleső = 100 %
* <i>Izabella</i> (szembeáll.): (12e)	10	10 féleső = 100 %		
* * <i>Izabella barátai</i> (új): (12i)	10	10 féleső+féleső = 100 %	19	19 féleső + féleső = 100 %
* * <i>Izabella barátai</i> (szembeáll.): (12j)	9	9 féleső+féleső = 100 %		

Összegzés

A jelen dolgozat abból a feltevésből indult ki, hogy a magyar mondatban jobbról balra ható, szabályokba foglalható hanglejtésbeli össze-

függések állnak fenn, majd ezt a feltevést *a topikok dallamviszonyaira vonatkozóan* empirikus vizsgálatokkal támasztotta alá.

A topikok feltételezett dallamszabályait először egy ötvenperces narratíváról készült hangfelvétel adataival szembesítettem. Ebben az anyagban a topikok közel 87%-a olyan kommenthez tartozott, amelynek uralkodó dallama α -típusú (azaz eső, féleső, vagy eső-emelkedő) volt. Ilyen komment előtt a topikok közel fele féleső dallamú, fele pedig lebegő dallamú volt (vö. 1. táblázat), és a féleső dallamú topikok többsége új, a lebegő dallamúak többsége pedig ismert információt hordozott (vö. 2. táblázat). A topikok mintegy 10%-a emelkedő dallamú komment előtt szerepelt, és ilyen komment előtt döntő többségük féleső dallamú volt (vö. 3. táblázat). A nyert adatok megfeleltek a szabályaink által megjósoltaknak, sajnos azonban a narratíva esetlegességei miatt több kérdésben nem született értékelhető eredmény (vö. 4. táblázat). Ezért egy célzottabb adatnyerő eljáráshoz folyamodtam: olyan tízmondatos korpuszt olvastattam fel tíz anyanyelvi beszélővel, amely már több vizsgálandó szempontból értékelhető eredménnyel járt. A (topikokra felállított) melódiaszabályok jól vizsgáztak a gyakorlatban: általában a várt eredményeket kaptuk. Amint az 5. táblázat mutatja, α -típusú, eső dallamú komment előtt az egy főhangsúlyt tartalmazó főnévi topik 70%-ban féleső és 30%-ban lebegő dallamú. A két főhangsúlyt tartalmazó főnévi frázis pedig 75%-ban féleső + lebegő és 25 %-ban féleső + féleső dallamú. A mellékmondati topik 100%-ban (féleső +) féleső + lebegő dallamú. A 7. táblázat tanúsága szerint a lebegő dallamú kommentek előtti topikok 100%-ban féleső, illetve két főhangsúly esetén 100%-ban féleső + féleső dallamúak. Egyedül a 6. táblázat okoz némi meglepetést: lebegő-eső dallamú komment előtt azt tapasztaljuk, hogy a valóságban nem csupán a várt féleső, illetve féleső + féleső dallamú topikok lehetségesek, hanem a nem várt lebegő-eső dallamú topikok is. Ez a megoldás a hitetlenkedő kérdések jellemzője: úgy hangzik, mintha a topikokat külön is kérdezné a beszélő. Lehet, hogy ez az attitűdváltozat egy új melódiaszabályt kíván.

Irodalom

- Elekfi László (1968): Mondatformák és mondathangsúlyok fonetikai vetülete. *Nyelvtudományi Közlemények* 70: 329-350.
- É. Kiss Katalin (1987-88): Még egyszer a magyar mondat intonációjáról és hangsúlyozásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 89: 1-52.
- É. Kiss Katalin (1992): Az egyszerű mondat szerkezete. In: *Strukturális magyar nyelvtan, 1. kötet, Mondattan.* Szerk.: Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó. Budapest, 79-177.
- É. Kiss Katalin (1998): Mondattan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan.* Osiris Kiadó. Budapest, 15-184.
- Fónagy, I. (1998): Intonation in Hungarian. In: *Intonation Systems: A Survey of Twenty Languages.* Eds.: Hirst, D. – Di Cristo, A. Cambridge University Press. Cambridge, 328-344.
- Selkirk, E. O. (1984): *Phonology and Syntax: The Relation between Sound and Structure.* The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- Varga László (1987-88): Hozzászólás egy hangsúlytanulmányhoz. *Nyelvtudományi Közlemények* 89: 53-66.
- Varga László (1993): A magyar beszéddallamok fonológiai, szemantikai szintaktikai vonatkozásai. *Nyelvtudományi Értekezések* 135.
- Varga László (1994): A hanglejtés. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia.* Szerk.: Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó. Budapest, 486-549.
- Varga László (2001): A magyar intonációs frázis és annak kettébontása. In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből.* Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai. Szerk.: Bakró-Nagy Marianne – Bánréti Zoltán – É. Kiss Katalin. Osiris Kiadó. Budapest, 304-323.
- Varga, L. (2002): *Intonation and Stress: Evidence from Hungarian.* Palgrave, Macmillan. Houndmills, Basingstoke.